

Citation style

Nečasová, Denisa: Rezension über: Martin Franc / Jiří Knapík, Volný čas v českých zemích 1957-1967, Praha: Academia, 2013, in: Český časopis historický, 2015, 2, S. 548-551, DOI: 10.15463/rec.1189737639

český časopis historický

copyright

This article may be downloaded and/or used within the private copying exemption. Any further use without permission of the rights owner shall be subject to legal licences (§§ 44a-63a UrhG / German Copyright Act).

Šestá část knihy obsahuje shrnutí vývoje firmy Auto Union, osmou část pak tvoří precizní přehled archivních pramenů z německých i českých archivů vážících se v širším kontextu k dějinám automobilky. Následuje bohatý soupis domácí a zahraniční literatury věnující se nacistickému hospodářství a průmyslu, zbrojním programům, nacistické perzekuci, nucené práci zahraničních dělníků i vězňů koncentračních táborů. U takto rozsáhlé monografie je za záslužné třeba považovat i vypracování rejstříků tvořících devátou část knihy. Nejedná se totiž jen o běžný rejstřík osobní a místní, ale i o samostatné rejstříky firem, korporací (institucí, stran, svazů a spolků), věcných hesel a modelů (tj. produktů firmy).

Závěrem můžeme konstatovat, že se jedná o práci velmi solidní, postavenou na dlouholetém poctivém archivním výzkumu a na kvalitních znalostech problematiky. Dějiny podnikání v nacistické éře jsou tak doplněny cenným dílem, které zachycuje rozvoj výroby v souvislosti s přípravou války, plnění kvót v jednotlivých povinných výrobních programech, ale i postupnou přeměnu struktury pracovních sil charakteristickou pro všechny podniky Třetí říše, totiž postupné nahrazování německých dělníků stále potřebnějších pro armádu dobrovolnými zahraničními pracovníky, válečnými zajatci z východní a záhy i západní fronty, nuceně nasazenými příslušníky okupovaných zemí, židovskými pracovními silami a v závěru války i vězni z koncentračních táborů.

Nutno dodat, že automobilka byla od počátku silně spjata s nacistickým režimem, resp. zbrojními programy, jež jí daly šanci k ekonomické expanzi. Za své angažmá ve zbrojní výrobě a v masovém využívání nucené, resp. otrocké práce firma následně zaplatila svou existenci právně v zemi, v níž vznikla. Richard Bruhn, šéf koncernu v letech 1932–1945, člen NSDAP a dokonce tzv. Wehrwirtschaftsführer se naopak po úspěšné denacifikaci stal symbolem nového začátku firmy v Bavorsku a objevil se v jejím čele znovu v letech 1949–1956.

Zdeňka Kokošková

Martin FRANC – Jiří KNAPÍK

Volný čas v českých zemích 1957–1967 (= Šťastné zítřky, sv. 8)

Praha, Academia 2013, 573 s., ISBN 978-80-200-2229-5.

Číst si ve volném čase odbornou knihu o volném čase se může jevit jako trochu podivná a hlavně kontraproduktivní činnost. V případě publikace *Volný čas v českých zemích 1957–1967* jsem to tak ale nevnímala. A navíc již na šedesáté první straně se mi dostalo uklidnění. Moji aktivitu považovali tehdejší sovětští, východoněmečtí i čeští odborníci za „nejvyšší formu trávení volného času“.

Především odborné čtenářské obci se dostává do ruky kniha osvědčeného autorského dua, které si již několikrát vyzkoušelo společné projekty. Mezi jejich nejznámější patří *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967*. Dvousvazkový originální slovník se dočkal nejen zájmu široké veřejnosti, ale v následujícím roce po svém vydání také ocenění prestižní cenou Magnesia litera v kategorii literatura faktu.

Společná publikace *Volný čas v českých zemích 1957–1967* v kontextu předchozích odborných zájmů obou historiků svým tematickým zaměřením nijak nepřekvapí. Zdá se být logickým pokračováním dosavadních aktivit a zároveň odezvou současného širšího his-

toriografického trendu. Bádání o soudobých dějinách se již delší dobu orientuje na kulturně historický přístup a mimo jiné i otázky každodennosti. Platí to zejména o západoevropském a americkém prostředí, kde se publikace s tituly „Everyday life in...“ v poměrně vysokém počtu objevují již posledních patnáct dvacet let. Za všechny bych jmenovala např. dnes již klasickou práci Sheily Fitzpatrick o každodenním řádném životě v SSSR v mimořádných stalinských třicátých letech.¹ V českém prostředí se tento trend rovněž prosadil a v posledních několika letech vytlačuje na okraj tradiční sféru politických dějin zaštitěnou klasickou teorií totalitarismu. Kniha Martina France a Jiřího Knapíka je svým tematickým výběrem však jedinečná a představuje první syntetické pojednání o volném čase v Československu v éře komunistické vlády, resp. určitého období.

Desetiletí 1957–1967 stojící v jádru knihy je zvoleno primárně z hlediska vnitřní logiky pojednávaného tématu. V roce 1956 byla zkrácena pracovní doba a rok 1968 znamenal zavedení volných sobot. Autoři publikace tento úsek vybrali také kvůli jeho „mimořádné zajímavosti“ (s. 9). Po uzavření tzv. zakladatelského období se zde začaly podle nich více projevovat obecnější modernizační trendy, v nichž měl volný čas své nezastupitelné místo. Kromě dosavadní nezpracovanosti tématu autory evidentně lákal jeho obecnější interpretační přesah. Reflexe volného času může přinést řadu zajímavých detailů a zároveň také ukázat jednu z důležitých příčin „dalšího odcizování občanů a politického vedení státu“ (s. 9). V souladu s tím je vystavěna i základní struktura práce, která je velmi bohatá, ale zároveň i jasně utříděná a přehledná. Poměrně rozsáhlý text je rozdělen kromě úvodu a závěru do pěti různě dlouhých kapitol. Po úvodním stručném představení záměrů autorského dua nás první, nejkratší kapitola přenesle do let předcházejících zkoumanému období. Název Volný čas v historické perspektivě let 1945–1956 je pro tuto část velmi výstižný. Text ukazuje kontinuitu i změny v chápání a reálném naplňování volného času v éře třetí republiky a po únorovém převratu. Těžištěm se jeví být snahy nové komunistické moci o přeměnu jedinců a společnosti, což v daném kontextu znamenalo především „politicky uvědomělé“ trávení volného času. Samostatný prostor zde získaly také aktivity dětí a mládeže.

Druhá kapitola tvoří východisko zkoumaného období. Více jak padesát stran je věnováno dobovému pojetí volného času, které nebylo zcela jednotné a představovalo diskutovanou otázku mezi veřejností a především sociálními vědci a vědkyněmi. Autoři zde poukazují na problém dobové definice volného času, který se dominantně vztahoval k práci, resp. části dne strávené v zaměstnání. Tehdejší sociologické úvahy se rovněž zcela neshodovaly na „vhodném“ způsobu trávení volna spočívajícím v aktivním či pasivním přístupu. Svě místo zde zaujaly i dobové výzkumy, které ukázaly genderové, věkové, sociální i geografické rozdíly ve způsobu trávení volného času. Kapitola však není jen teoretická, řeší se zde praktické otázky zkracování pracovní doby, péče o domácnost, fungování prodejen atd.

Více jak dvou set stránková, na menší pododdíly rozdělená třetí kapitola s názvem Volný čas: režim, společnost a jedinec tvoří podle autorů „jádro práce“ (s. 11). V první části text nastiňuje základní kulturní, společenské a politické kontexty každodenního života

1 Sheila FITZPATRICK, *Everyday Stalinism. Ordinary Life in Extraordinary Times: Soviet Russia in the 1930's*, New York – Oxford 1999.

v padesátých a šedesátých letech v Československu. Vedle počtu sportovních zařízení se zde řeší otázky demokratizace kultury, konzumerismu, komercializace, požadavky automatizace, mechanizace apod. Horizont tehdejšího člověka je tak zasazován do socialistické reality a zároveň i do širšího modernizačního trendu, který rezonoval s celoevropským poválečným vývojem. Další část je zaměřena na činnost politických a masových organizací, jež se pokoušely volný čas obyvatelstva ovlivňovat a svým prostřednictvím jedince „vychovat“, disciplinovat. Prostor zde získaly zejména stranické orgány ÚV KSČ jako nejvyšší politická hierarchie a Revoluční odborové hnutí reprezentující hlavního činitele organizujícího a zajišťujícího volnočasové aktivity včetně dovolené. Své místo zde má i proměňující se osvětová péče. Pozornost je též věnována Československému svazu mládeže, který měl velké ambice usměrňovat volnočasové aktivity mladých lidí a pod jehož záštitou se konala řada kulturních akcí.

Součástí kapitoly tvoří také pojednání o televizi, rozhlasu a periodikách nabízejících oblíbený způsob relaxace. Poslední část třetí kapitoly se věnuje proměnám požadavků na tzv. kulturní trávení volného času. Dočteme se zde o kulturních domech a klubech, projektech parků kultury a oddechu, snahách zatraktivnit návštěvy hradů a zámků či směřovat pracující k dalšímu sebevzdělávání. Stejně jako v předchozích částech se na několika stranách autoři rovněž věnují dětem a mládeži.

Čtvrtá kapitola knihy je zaměřena na „patologické jevy“ v tehdejší společnosti. Pod dané označení tehdy spadala široká škála činností. Některé z nich tak označujeme i dnes, např. experimentování s drogami a alkoholem, jiné jsou poplatné tehdejšímu ideologickému zaměření. Za velmi nežádoucí způsob trávení volného času byly tehdy považovány např. aktivity spojené s praktikováním víry, zejména pak pod záštitou církví. Obdobný punc nevhodného vyplňování mimopracovní doby dostalo tzv. melouchaření – placená pracovní aktivita zejména řemeslnického typu, která byla poměrně rozšířená. Autoři i zde drží zavedenou strukturu a upozorňují na snahy výše uvedených organizací ovlivňovat volný čas mládeže „nudící se a přitom toužící po dobrodružství“ a vystříhat ho násilností, krádeží, alkoholismu apod.

V poslední kapitole, nazvané Dobové formy trávení volného času se autoři pokusili formou sond přiblížit některé podoby volnočasových aktivit, které považovali pro danou dobu za typické. Kapitola začíná problematikou cestování. Čtenář nebo čtenářka se dozví o dovolených ROH, pionýrských táborech, ale i neorganizovaných individuálnějších formách jako autostop či tramping. Oblíbené sběratelství v této kapitole reprezentuje filumenie (sběratelství nálepek ze zápalkových krabiček), obdobně rozšířené modelářství je přiblíženo stavbou modelů letadel, automobilů, železnic, lodí a raket. Samostatnou podkapitolu si vybojovala také již zmiňovaná stále se prosazující televize jako významný činitel volnočasové zábavy. Poslední část uzavírá nahlédnutí do společenských prostor obvyklého setkávání. Čtenář či čtenářka s autory knihy navštíví kavárny a restaurace, kde si připomenou atmosféru neformálního setkávání s přáteli v nezaměnitelných podmínkách socialistického pohostinství.

Samotný text knihy je oživen řadou dobových fotografií, na posledních stranách je připojen rovněž praktický rejstřík. Ze seznamu pramenů a literatury je patrné, že Franc

a Knapík čerpali z bohatého pramenného materiálu. Vedle řady archivních fondů nalezneme v soupisu pramenů také třicet dobových periodik zabírajících širokou tematickou šíři.

Předkládaná kniha je i přes poměrně velký rozsah přehledná a systematicky uspořádaná. Zvolené téma je přiblíženo ve všech důležitých aspektech. Autoři promyšleně mění svá zorná pole: některé části více reflektují jednotlivé aktéry z vertikálního hlediska, jiné kapitoly sledují horizontální rovinu různorodých prvků, nejmarkantněji v poslední kapitole příkladů forem zábavy. Franc s Knapíkem rovněž pěkně balancují mezi líčením zajímavých detailů a připomenutím obecnějších trendů. Čtenář či čtenářka tak není zahlcena jednotlivostmi a zároveň je stále směřována do širších kontextů. Výsledný obraz volného času ve sledovaném období má komplexní charakter a zároveň zohledňuje řadu specifík. Shrnující závěr interpretuje dané téma, upozorňuje na socialistické zvláštnosti a zároveň na již zmiňované obecnější rysy společenského vývoje. Autoři se tak řadí k pracím posledních let poukazujících na skutečnost, že i když únor 1948 přinesl řadu zásadních změn, Československo stále v parametrech dlouhodobějších trendů náleželo spíše k západoevropskému kulturnímu okruhu. Za pozitivní považují také explicitně uvedené podněty k dalšímu bádání. Atraktivitě knihy přispívá i její čtivost.

Jako u každé publikace, i zde můžeme nalézt některá problematická místa. Již v úvodu knihy zarazí absence přehledu současného stavu bádání. Na konci knihy čeká obdobně nemilé překvapení v podobě soupisu literatury. Považuji za zbytečný nedostatek, že se zde objevují tituly náležející do sekce pramenů. Jedná se o paměti či vzpomínky (např. *Vzpomínky a úvahy Čestmíra Císaře*) nebo dobové publikace (např. příručka *Co má znát a umět pionýr*, vydaná roku 1961).

Třetí připomínka se týká nevyváženosti poznámkového aparátu. Na některých stranách bohaté poznámky pod čarou převyšují rozsahem primární text (např. s. 66, 76, 90, 96) a jedná se téměř o paralelní pojednání. Na druhou stranu, některé stránky nemají žádnou poznámku pod čarou (např. 123, 143, 148, 165, 178), což výrazně ztěžuje další práci s textem. Přitom je zcela zjevné, že autor dané části pracoval např. s materiály fondu Ideologická komise ÚV KSČ, což uvádí v závěrečném soupise pramenů. Na rozdíl od prvního případu absenci či chudost poznámkového aparátu považuji za jistý problém. V tomto kontextu vyvstává také otázka konzistentnosti celého textu. Autoři plynule přecházejí mezi jednotlivými kapitolami a jejich vnitřní rozdělení – kdo psal, kterou část – je bez větší obeznamenosti s pracemi obou historiků téměř nerozeznatelná. Jednu z mála indicií představuje právě rozdílný přístup k poznámkovému aparátu.

Pro zajímavé strávení volného času bych i přes tyto malé, v zásadě spíše formální výtky knihu *Volný čas v českých zemích 1957–1967* rozhodně doporučila. Jediněc zabývající se československými soudobými dějinami zde naleznou řadu odborných inspirací. Navíc dříve narození se mohou při opětovném pohledu na fotografie důvěrně známých, ale dávno již zapomenutých předmětů místy svěřt na drobné vlně „neškodné“ ostalgie.

Denisa Nečasová